

Filistin 2010

Resmi Adı	Filistin Devleti
Başkent	Kudüs
Yüzölçümü	6.220 km ²
Nüfus	3.935.000
GSYH	2,6 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Parlamente Demokrasi
Devlet Başkanı	Mahmud Abbas (2005-) Gazze tarafından tanınmıyor
Dışişleri Bakanı	Riyad El-Maliki (Batı Şeria) Mahmud Zahar (Gazze)
Türkiye Büyükelçisi	Nebil Maruf
Paramiliter	56.000

Etnik Yapı

Arap	% 85
Yahudi	% 15

Dini Yapı

Müslüman	% 80
Yahudi	% 15
Hristiyan	% 5

İhracat 529 milyon dolar

İthalat 3,77 milyar dolar

Filistin 2010

Ali Balcı

[Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Bu çalışma 2010 yılı boyunca Filistin sorunu bağlamında yaşanan siyasi gelişmeleri analiz etmektedir. Ağırlıklı olarak iki konu üzerinde durulmuştur. Birincisi Filistin Yönetimi ile İsrail hükümeti arasında ABD'nin gözetimi altında sürdürülen barış görüşmeleri, ikincisi ise Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimleri meselesidir. Yılın ilk yarısı dolaylı görüşmelerle geçerken, ikinci yarısı özellikle ABD'nin baskısıyla Filistin ve İsrail tarafları direkt görüşmelere geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yahudi Yerleşimleri | Batı Şeria | Filistin Yönetimi | Mahmud Abbas

Palestine 2010

Abstract

This study attempts to analyze political developments in the context of the Palestinian Question during the year 2010. It mainly focuses on two topics. The first one is the peace talks between Palestinian Authority and Israeli government under the auspices of the United States and the second is the Jewish settlements in the West Bank and East Jerusalem. While the Israeli and Palestinian sides came together in the context of the aproximity talks during the first part of the year, and the USA forced the sides to start direct talks.

Keywords: Jewish Settlements | West Bank | Palestinian Authority | Mahmud Abbas

Giriş

2009 yılı beklentilerin aksine ABD Başkanı Barack Obama'nın Filistin-İsrail meselesinde daha önceki Amerikan başkanlarından farklı olmadığı öğrenilmesiyle sona ermişti. Obama da daha önceki başkanlar gibi barış görüşmelerinin önkoşullarının yerine getirilmesi noktasında İsrail yerine Filistin tarafına baskıda bulunmayı tercih etmiş ve barış görüşmelerinin önündeki en önemli engel olan yerleşim inşaatları konusunda sessiz kalmış, etkin bir eleştiri ya da baskı geliştirmemiştir. Öte yandan İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman barış umudunun olmadığını ve “insanların bununla yaşamayı öğrenmeleri gerektiğini” açık bir şekilde belirtmiştir. 2009 yılından kalan diğer önemli gelişmeler de 25 Kasım'da İsrail tarafının yerleşimlerin inşaatını 10 ay süreyle tek taraflı durdurduğunu ilan etmesi ve ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un olası görüşme zemini olarak 1967 sınırlarını belirtmesiydi. Bunlar da 2010 yılında görüşme trafiğinin yeniden canlanacağına işaretleri olmuştur.¹

Bu kapsamda 2010 yılı Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ve Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas ile Kahire'de farklı zamanlarda gerçekleştirdiği görüşmelerle başlamıştır. Netanyahu ile yaptığı görüşmenin ardından İsrail tarafının en azından “nerede inşaatlara devam edip nerede edemeyeceğini” netleştirmek için görüşmelere hazır olduğunu dile getiren Mübarek, 4 Ocak 2010'da Abbas'la görüşmesinin ardından da Doğu Kudüs de dâhil yerleşim inşaatlarının tamamen durmaması halinde Filistin tarafının görüşme

niyetinde olmadığını belirtmiştir.² Kısacası, 2010 yılı başladığında yerleşimler konusu tarafların masaya oturmasının önündeki en önemli engel olmaya devam ediyordu. İsrail tarafını yerleşim inşaatlarını bütünüyle durdurmaya Abbas'ı ise yerleşimlere rağmen görüşmelere katılmaya ikna edemeyen Washington yönetimi ise çıkış yolu olarak “dolaylı görüşmeler” (*proximity talks*) üzerinden tarafları anlaşmaya ikna etme seçeneğini 2010 yılının ilk günlerinden itibaren dillendirmeye başlamıştır.

ABD dolaylı görüşmeleri yürütmekle Özel Temsilcisi George Mitchell'i görevlendirse de, özellikle dışişleri bakanlığı düzeyinde aktif olarak sürece dâhil olmuştur. Hillary Clinton 8 Ocak'ta Mısır ve Ürdün dışişleri bakanları ile ayrı olarak görüşmüş ve bu görüşmelerde Washington yönetiminin yerleşimler çıkmazını aşmak için sınırların belirlenmesine odaklanacağını ipucunu vermiştir. Clinton'a göre, “sınır meselesini çözmek yerleşimleri çözecektir.”³ Daha sonra Mitchell'in yaptığı açıklamalar ABD'nin sınır meselesini 9 ay içinde çözmeyi düşündüğünü ve 2 yıl içinde de nihai statü anlaşmasını tamamlamayı planladığını ortaya koymuştur.⁴ Washington'dan gelen bu açıklamalar Abbas'ı geri adım atmaya zorladı ve 16 Ocak'ta yaptığı açıklamada daha önce ısrarla belirttiği yerleşimlerin tamamıyla durdurulması önkoşulunu esnettiğini dile getirdi.⁵ Abbas görüşmelere başlamanın önkoşulunu İsrail'in yerleşim inşaatlarını durdurması olarak belirtse de ABD'nin kendilerine bu yeni görüşmelerin, sınırların belirlenmesi noktasında son hamle olduğunu söylemesi durumunda da görüşmelere başlayabileceğini belirtmiştir.

Abbas'ın bu açıklaması ile 16 Ocak'ta dolaylı görüşmelerin başlayabileceği ümidi belirmiş, ancak Netanyahu birkaç gün sonra yaptığı açıklamada Filistin bölgesinin askerden arındırılmasını sağlamak için Batı Şeria'da kalmaya devam edeceklerini belirterek Mitchell'in başlatacağı görüşme trafiği öncesinde taraflar arasında yeni bir gerilime neden olmuştur. Üstelik Netanyahu barış noktasında kendilerinin gösterdiği çabalara rağmen Filistin tarafını barışa direnmekle suçlamış ve bu bağlamda Filistin tarafını ağaca tırmanmış bir halka benzeterek “orada olmaktan hoşlanıyorlar. İnsanlar onlara merdiven getiriyor. Biz onlara merdiven getiriyoruz. Daha uzununu getirdikçe daha yükseğe çıkıyorlar” ifadelerini kullanmıştır.⁶ Görüşmelere yönelik karamsar ifadelerin kullanıldığı bu tarihte ABD Başkanı Obama da *Time* dergisine verdiği bir mülakatta barış noktasında kendi kapasitelerini abarttıklarını, “daha önce her iki taraftaki problemleri bilselerdi beklentileri bu kadar” yükseltmeyeceklerini belirtmiştir.⁷ Böylesi bir ortamda 21-22 Ocak tarihlerinde Mitchell, taraflar arasında dolaylı görüşmelere başlasa da bütün yaptığı Abbas'a önkoşullarını geri çekmesi yönünde baskı yapmak olmuştur.

Mitchell'in aktif olarak rol aldığı İsrail-Filistin Yönetimi arasındaki görüşmelerin yanı sıra İsrail, Mısır ve Almanya'nın devrede olduğu bir başka görüşme trafiği ile daha meşguldü. Mısır, İsrail askeri Gilad Şalit'in iadesi karşılığında İsrail hapishanelerindeki bazı Hamas üyelerinin serbest bırakılması temelinde yürütülen görüşmelere aracılık ederken, Almanya da benzer bir şekilde sürece dâhil olmuştur. Basına açıklama yapılmayan bu arabuluculuk girişimleri 31 Ocak'ta Hamas'ın Şalit'in karşılığında kendi istedikleri 9 mahkûmun serbest bırakılması üzerinde ısrar etmesi üzerine tıkanma noktasına gelmiştir. Hamas'ın serbest bırakılması istediği kişiler arasında İsrail'in 15 kişinin öldüğü ve 130 kişinin de yaralandığı bir intihar saldırısında rol almakla suçladığı Ahlam Temimi de bulunuyordu. Tarafların taleplerindeki uyuşmazlık nedeniyle Gazze Dışişleri Bakanı Mahmud Zahhar 2 Şubat'ta İsrail'le görüşmelerin bittiğini açıklamıştır.⁸

Dolaylı Görüşmeler

Mahmud Abbas'ın, Mitchell'in yoğun baskısı üzerine dolaylı görüşmelere katılmayı önkoşulsuz kabul ettiği tarihte İsrail tarafı Filistinliler için sembolik önemdeki bölgeleri ulusal miras listesine aldığını açıklayarak yeni bir gerilime neden olmuştur. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu 21 Şubat'ta, Batı Şeria'daki işgal bölgesinde Hz. İbrahim ile eşlerinin mezarının bulunduğu Halil İbrahim Camisi ile Beytullahim'deki Raşel Türbesi'nin (Filistinliler için gösteride bulunurken İsrail buldozeri tarafından ezilerek öldürülen Amerikalı Raşel Corrie'nin mezarı) ulusal miras listesi kapsamına alındığını açıkladı. Netanyahu buna gerekçe olarak da bu gibi sembolik mekânlar üzerinde olan hâkimiyetlerinin buranın sahibi olduklarını daha net gösterdiği fikrini ileri sürmüştür. Ona göre; "Davamızın haklılığını kavrayıp anlatabilme, bu topraklarla olan bağımızın önemini herkesten önce kendimize, sonra da başkalarına kabul ettirebilme yeteneğimize bağlıdır. Arkeolojik ve Siyonist mirasımız için önemli yerleri imar edeceğiz; arşiv ve müzeler oluşturup zenginleştireceğiz."⁹

İsrail bununla da kalmadı aynı tarihlerde Kudüs'te yeni yerleşim birimlerini öngören planlar açıklandığı gibi Filistinlilere ait binaları yıkmaya da devam etti. Bunlar Abbas'ın tepkisini çekse de 3 Mart'ta toplanan Arap Birliği, dolaylı İsrail-Filistin görüşmelerine, müzakerelerin dört ay içerisinde sonuçlandırılması şartıyla destek verdiğini açıkladı. Arap Birliği'nin bu kararı görüşmelerin başlaması noktasında tarafları hareketlendirirken, İsrail de kalıcı bir barış sağlanabilmesi için Filistin'in bazı şartları kabul etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlar sırasıyla şu şe-

kildedir: 1) Filistinliler İsrail'i bir Yahudi devleti olarak kabul etmeli, 2) Filistinli mülteciler İsrail'in dışına yerleştirilmeli, 3) Yapılacak son barış anlaşması çatışmayı sona erdirmeli ve Filistinliler sınırlar ve mülteciler gibi konularda daha fazla talepte bulunmamalı, 4) Filistin devleti İsrail'e tehdit oluşturmaması için askeri güçten arındırılmalı, 5) Bu güvenlik düzenlemeleri için belirgin uluslararası teminatlar verilmeli.¹⁰ Bunlar arasında ilk maddeye ayrı bir yer ayırmak gerekiyor. 1993 Oslo görüşmelerinde Filistin Kurtuluş Örgütü "İsrail devletini" tanımış olmasına rağmen İsrail tarafının bir Yahudi devleti olduğunun kabul edilmesi noktasındaki ısrarı Filistinli mültecilerle birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. İsrail böylelikle olası bir nihai anlaşmanın ardından mülteci Filistinlilerin İsrail içinde kalan eski topraklarına dönüşünü imkansız hale getirmeye çalışmaktadır.

7 Mart'ta ise Filistin Yasama Konseyi Abbas'a dolaylı görüşme için yetki vermiş ve bunun Arap Birliği'nde alınan karar doğrultusunda 4 ayı geçmemesi noktasında Abbas ve ekibini uyarmıştır. Böylesi bir ortamda ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden 8 Mart'ta 4 gün sürecek olan bölge ziyaretine başlamış ve ilk gününü İsrail'e ayırmıştır. Aynı gün İsrail yönetiminin Doğu Kudüs'te *Ramat Shlomo* bölgesinde 1,600 yeni Yahudi yerleşim birimi kuracağını açıklaması dolaylı görüşmeleri tehlikeye atmış ve Biden bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Söz konusu planın zamanlamasının dolaylı görüşmeler için ihtiyaç duyulan güvene zarar verdiğini belirten Biden, bir gün sonra Filistin tarafındaki ziyareti sırasında yaptığı açıklamada Filistinlilerin bu plana rağmen görüşmelere devam edeceklerini umduğunu ifade etmiştir. İsrail ise Biden'in eleştirilerine "bir sonrakinde zamanlamayı dikkate alacağız" şeklinde cevap vermiş ve Kudüs konusunda egemenliğin bütünüyle kendilerine ait olduğunun altını çizmiştir.¹¹ Fakat bu ifadeler Washington yönetiminin İsrail hükümetini eleştirmesine engel olmadı ve Biden'in ziyaretinin ardından İsrail'in dolaylı görüşmeleri tehlikeye atması ABD'den en üst düzeyde tepki görmeye devam etti. Netanyahu ile 45 dakikalık telefon görüşmesi yapan ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, "ABD'nin İsrail'in güvenliğine güçlü bağlılığının ışığı altında bunun nasıl olduğunu anlayamadığını, İsrail hükümetinin sadece sözlerle değil, spesifik eylemleriyle de bu ilişkiye ve barış sürecine bağlı olduğunu göstermesi gerektiğini" dile getirmiştir.¹² Telefon görüşmesini aktaran Beyaz Saray Sözcüsü Philip J. Crowley'in söz konusu görüşmede kullanılan dilin nasıl olacağına Clinton'un Obama ile birlikte yaptığı görüşmede karar verdiğini ısrarla belirtmesi Washington'un bu süreçten ne kadar rahatsız olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.¹³

ABD'nin İsrail'den beklentisi Biden'ın İsrail'i ziyareti sırasında denk gelen inşaat onayı ile ilgili açıklamanın zamanlamasının soruşturulması, inşaat kararının iptali, yüzlerce Filistinli tutuklunun serbest bırakılması dahil Filistinlilere bazı jestler yapması ve tüm nihai statü konularını masaya yatırmaya istekli olunduğunun açık bir dille belirtilmesi şeklinde özetlense de, Netanyahu bunlara Kudüs'te Yahudi inşaatlarını sınırlandıran ilk başbakan olmayacağı cevabıyla tepki vermiştir.¹⁴ Üstelik 16 Mart'ta İsrail yönetimi Doğu Kudüs'te 309 yeni yerleşim biriminin inşası onaylayarak buradaki egemenliğini tartışmaya açmayacağını göstermiştir. Öte yandan 18 Mart'ta Netanyahu Clinton'a gönderdiği yazılı bir taahhütte dolaylı görüşmeler kapsamında yerine getirmeyi amaçladığı dört şartı da belirtmiştir. Buna göre, yanlış anlaşılımları önlemek için konutların onaylanması bir mekanizmaya bağlanacak, bahsi geçen bölgede birkaç yıl için yerleşim olmayacak, bazı Filistinli mahkûmlar serbest bırakılırken, Gazze'ye yapılan ithalata kısmi serbestlik getirilecek ve Batı Şeria'daki askeri operasyonlar sınırlandırılacaktı. Bu şartları yeterli gören Washington yönetimi 21 Mart'ta Özel Elçi Mitchell'i yeniden bölgeye gönderme kararı almıştır.¹⁵ Bu yumuşamaya rağmen 19 Mart'ta Moskova'da bir araya gelen Filistin Dörtlüsü (ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerden oluşan arabulucu grup) ilk kez Doğu Kudüs'e ilişkin bir açıklama yaparak buranın ilhak edilmesinin uluslararası toplum tarafından kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.¹⁶

Yaşanan gerilimin ardından dolaylı görüşmeler bir süre gündemin dışında kalsa da Clinton, 30 Nisan'da yaptığı sürpriz açıklamayla görüşmelerin yeniden başlayacağı sinyalini vermiştir. Açıklamasında Arap Birliği'nin dolaylı görüşmeleri yeniden onaylamak için toplanacağını belirten Clinton, birkaç gün içinde de Özel Elçi Mitchell'in dolaylı görüşmeleri başlatmak üzere bölgeye gideceğini açıklamıştır. Fakat bunun için yerleşim inşaatlarının tamamıyla durdurulması önkoşulunu öne süren Abbas'ın ikna edilmesi gerekiyordu ve Obama yönetimi şayet İsrail aksi şekilde davranmaya devam ederse dolaylı görüşmeleri sekteye uğratan inşaat planını mahkûm eden bir BM Güvenlik Konseyi kararı karşısında çekimser kalacağını belirterek Abbas'ı yeniden görüşmelere başlamak noktasında ikna etmiştir.¹⁷ 1 Mayıs'ta dışişleri bakanları düzeyinde toplanan Arap Birliği de 4 ayı geçmemek şartıyla dolaylı görüşmelerin başlamasına destek verdiğini açıklamıştır.

8 Mayıs'ta İsrail ve Filistin Yönetimi 4 ay sürmesi planlanan dolaylı görüşmelere başladıklarını duyurmuşlardır. Daha görüşmelerin henüz başında tarafların dolaylı görüşmelerden beklentilerinin farklı olduğu açık

bir şekilde ortadaydı. Filistin tarafı tüm nihai statü konularının tartışılmasını beklerken, İsrail tarafı temel konulardan ziyade daha çok güven inşa edici adımlara odaklanmıştı. İsrail *Ramat Shlomo*'da gelecek iki yıl boyunca yerleşim inşa edilmeyeceği taahhüdünün yanı sıra yüzlerce Filistinli mahkûmun serbest bırakılması, Batı Şeria'daki bazı kontrol noktalarının sökülmesi, Filistin kentlerindeki askeri operasyonların azaltılması, Batı Şeria'daki bazı güvenlik kontrollerinin Filistin Yönetimi'ne devredilmesi gibi güven inşa edici önlemler alacağı sözünü vermiştir.¹⁸

19-20 Mayıs tarihlerinde Mitchell'in gözetiminde gerçekleşen dolaylı görüşmeler sırasında Abbas ekibi özellikle sınırların belirlenmesi üzerinde durmuştur. Abbas daha önceki barış görüşmelerinin aksine Batı Şeria'dan daha fazla toprak tavizi öngören bir öneride bulunmuş¹⁹ ve 2008 yılında Ehud Olmert döneminde önerdikleri toprak değişimine uyacaklarını, hatta bunu iki katına da çıkarabileceklerini belirtmiştir. 2008 yılında Filistin tarafı Batı Şeria topraklarının %1,9'unu eşit miktarda toprak karşılığında devretmeye hazır olduğunu söylemesine rağmen, İsrail'in %6 civarında toprak değişimini talep etmesi nedeniyle görüşmelerde ilerleme sağlanamamıştı. Filistin tarafının bu teklifine karşılık Netanyahu ilk olarak sınırların değil, daha pratik olan su haklarının görüşülmesini önermiştir. Fakat Netanyahu'ya göre bu ve benzeri jestleri yapabilmeyen önkoşulu da Filistin Yönetimi'nin Yahudi yerleşimlerinde yapılan ürünlere yönelik uyguladıkları boykotu kaldırmalarıdır.²⁰ Netanyahu böyle bir adımın yerleşimlerin Filistin Yönetimi nezdinde de meşruluğunu sağlayacağını düşünüyor ve bunu görüşmelerin ilerlemesi noktasında bir pazarlık unsuruna dönüştürüyordu.

Mavi Marmara Olayı

Dolaylı görüşmelerin devam ettiği bir sırada yaşanan bir başka olay görüşmelerin dinamiğini büyük ölçüde değiştirmiştir. 31 Mayıs gecesi İsrail komandoları Gazze ablukasını kırmak amacıyla Türkiye'den hareket eden yardım gemisi Mavi Marmara'ya operasyon düzenleyerek 9 eylemciyi öldürdü ve 30'un üzerinde kişiyi de yaraladı. Birçok kişi bunun Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu ileri sürerken,²¹ yaşananların bir başka etkisi de dolaylı barış görüşmeleri ve Gazze ablukasını üzerinde olmuştur. Mısır gelen ulusal ve uluslararası baskı nedeniyle Refah sınır kapısını 2 Haziran'da insani gerekçeler bağlamında kullanılmak üzere açmış, aynı gün geçiş kapısına yığılan binlerce Filistinlinin bir kısmına geçiş izni vermiştir. İnsan geçişine rağmen Mısır, ürünlerin geçişi noktasında sınırlamalara devam etmiş ve bu ürünlerin İsrail'in

kontrolündeki *Kerem Shalom* geçiş noktasında kontrol edildikten sonra Gazze'ye sokulmasına izin vermiştir. 2006 yılından itibaren faaliyet gösteren *Kerem Shalom* geçiş noktası Mısır'dan Gazze'ye geçen tüm insanı yardımların ve ürünlerin İsraili yetkililer tarafından denetlenmesine imkân sağlamaktadır.

Gazze bağlamında Mavi Marmara olayının ikinci etkisi ise İsrail'in Gazze kuşatmasını hafifletmesi noktasında gelen uluslararası baskılar olmuştur. Birçok uluslararası aktör İsrail'i Gazze kuşatması bağlamında eleştirmiş, özellikle Washington yönetiminin kuşatmanın hafifletilmesi noktasında harekete geçmesi dikkat çekicidir. ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden 7 Haziran'da bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında ablukayı " taraflar için sürdürülemez" olarak tanımlarken, "Gazze'deki durumun insani, ekonomik, güvenlik ve politik boyutlarını ele alan yeni yolların" tartışılmasını önermiştir.²² Biden'in yeni yollar önermesinin temel nedeni Mavi Marmara olayı ile sekteye uğrayan barış görüşmelerinin yeniden canlanmasıydı. Nitekim Biden aynı ziyaretinde, "mümkün olduğunca kısa süre içinde doğrudan görüşmelere geçmek için İsraililer ve Filistinliler arasındaki dolaylı görüşmelerde ilerleme sağlamanın hayati önemde olduğunu" belirtmiştir. Washington yönetimi Mavi Marmara olayıyla birlikte gündemin merkezine yerleşen Gazze kuşatması ile ilgili bir adım atılmadığı sürece dolaylı görüşmelere yeniden başlamanın zor olduğunu farkındaydı. Bu nedenle İsrail'i en azından dünya kamuoyunu tatmin edecek bir adım atması noktasında ikna etmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda en önemli gelişme Obama'nın Mahmud Abbas'la 9 Haziran'da Beyaz Saray'da görüşmesi olmuştur. Görüşmenin temel konusu Mavi Marmara olayından sonra dolaylı görüşmelerin nasıl yeniden canlandırılacağıydı ve Obama İsrail'in ilk adım olarak Gazze'de her şeye yönelik ambargo yerine bir ambargo listesi yayımlayarak durumu daha makul hale getirmesini önermiştir. Bir başka yatıştırıcı adım olarak da Obama, Gazze'ye su, eğitim ve sağlık projelerinin finansmanında kullanılmak üzere 400 milyon dolarlık bir Amerikan yardımı yapılması sözü vermiştir.²³ Bu görüşme Filistin tarafında etkisini göstermiş ve Filistin Yönetimi görüşmelerin devamına yönelik niyetini belirtirken, kendi pozisyonlarını belirten metni Mitchell'e ilettiklerini açıklamıştır. İsrail tarafı ise direkt görüşmelere geçilmeden böyle bir metni vermeye niyetli olmadığını tekrarlamıştır. Görüşmenin ardından Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada Gazze'deki durumun "stratejide önemli bir değişiklik gerektiği ve bunu uygulamaya koymak için çalışıldığı" belirtilmiş ve Gazzelilerin daha iyi bir yaşam şartı ve fırsatlarını hak ettiklerinin altı çizilmiştir.²⁴ Bütün bu

adımlar ve eleştiriler kısmen sonuç vermiş ve İsrail güvenlik kabinesi 16–17 Haziran ve 20 Haziran tarihlerinde aldığı kararlarla Gazze’ye yönelik ambargoyu kısmen hafifletmiş ve bazı ürünlerin bölgeye girişine esneklik getirmiştir.

Mavi Marmara olayının etkilerinin hafiflemesiyle dolaylı görüşmelerin yeniden başlaması gündeme gelmiş ve Mitchell 28–30 Haziran tarihlerinde bölgeye bir ziyaret gerçekleştireceğini duyurmuştur. Fakat bu kez de İsrail’in Doğu Kudüs’teki tek taraflı adımları dolaylı barış görüşmelerini tehlikeye atmıştır. İsrail’in Kudüs Bölgesi Planlama Komitesi’nin 21 Haziran’da aldığı Doğu Kudüs’te Filistinlilere ait 22 evin yıkılması ve turistik bir bölgenin inşa edilmesi kararı en başta ABD’nin tepkisini çekmiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü P. J. Crowley yaptığı açıklamada “bunun dolaylı görüşmelerde ilerleme sağlamak için olmazsa olmaz olan güveni sarsan bir adım olduğunu düşünüyoruz” ifadelerini kullanmıştır.²⁵ Biden’in ziyareti sırasında alınan yerleşim inşaatı kararı nedeniyle ABD ile ilişkileri gerilimli bir döneme giren İsrail yönetimi bu kez alttan almış ve bu kararın sadece bir hazırlık ve ilk aşama kararı olduğunu ve güvene zarar vermeyeceğini vurgulamıştır. Mitchell’in planlanan ziyareti ise tarafların dolaylı görüşmelerden farklı beklentilerini bir kez daha göstermek dışında bir sonuç vermemiştir. İsrail Mitchell’in ziyaretini Gazze’ye yönelik ambargoyu nasıl hafiflettiklerini dünya kamuoyuna sunma fırsatı olarak görürken, Abbas yönetimi sınırlar ve güvenlik konularını tartışmamaktan yakınmıştır.²⁶

İsrail yönetimi ise Gazze’de nasıl olumlu adım attıkları noktasında açıklama yapmaya devam etmiş, 5 Temmuz’da İsrail Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı yaptıkları ortak basın açıklamasında Gazze üzerindeki ambargonun nasıl hafifletildiğini detaylı olarak anlatmışlardır. Bu açıklamaların Netanyahu ile Obama’nın 6 Haziran’da yapacakları görüşmenin öncesine gelmesi Filistin tarafının İsrail’i ciddi adımlar atamaktan ziyade sadece “halkla ilişkiler yapmakla” suçlamasına neden olmuştur.²⁷ Bu şartlar altında bir araya gelen Obama ve Netanyahu görüşmelere ilişkin genel açıklamaların dışına çıkmamış, farklı olarak sadece Netanyahu ABD’den Abbas’a kısa süre içinde direkt görüşmelere geçmesi için baskıda bulunmasını istemiştir. Obama ise İsrail yönetimini Gazze’deki ambargoyu yumuşattığı için övmüş ve ABD’nin İsrail’den güvenlik çıkarlarına zarar verecek bir şeyi istemeyeceğini belirtmiştir. Daha önce yapılan açıklamada görüşmenin dolaylı barış görüşmelerini yeniden harekete geçirecek bir görüşme olacağı açıklaması yapılsa da ikili görüşmeden bu yönde bir sonuç çıkmamıştır.²⁸ Görüşmede ortaya çıkan bir başka önem-

li unsur da Obama yönetiminin İsrail'in 2009'un sonunda uygulamaya koyduğu 10 aylık yerleşimleri dondurma planını uzatması yönündeki baskısından vazgeçmesi olmuştur. Bu uzatmanın barış görüşmelerini canlandıracağı yönünde ısrar eden Obama, artık direkt görüşmelerin başlatılmasının öneminden bahsetmeye başlamıştır.²⁹ Bu politika değişikliğinin ilk uygulaması olarak da Obama 9 Temmuz'da Abbas'a telefon ederek direkt görüşmelere geçilmesi yönünde ısrar etmiştir. Bu Obama yönetiminin İsrail'e baskı yapan bir konumdan uzaklaşıp İsrail yönetiminin çizgisine yaklaştığının en önemli göstergesi olarak yorumlanabilir.

Doğrudan Görüşmeler

Obama-Netanyahu görüşmesinin ardından ABD yönetimi doğrudan görüşmelerin başlaması yönündeki tavrını uygulamaya başlamış, ilk olarak da Abbas'a bu yönde baskı yapma politikasını devreye sokmuştur. Abbas yönetimi ise Doğu Kudüs'ü de kapsayan kapsamlı bir yerleşim durdurma planının açıklanması ve görüşmeler başladığında nihai statü konularının görüşüleceği yönündeki garantilerin verilmesi gibi şartlarda ısrar etmeye devam etmiştir. Fakat ABD ve İsrail direkt görüşmelere başlanması noktasında ısrarlıydı ve kısa süre içinde Abbas'ın üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Bu baskının ilk adımı bazı Arap ülkelerini direkt görüşmeler noktasında açıklama yapmaya zorlamak olmuştur. İlk olarak Ürdün yönetimi ikna edilmiş ve Ürdün Dışişleri Bakanı Nasır Cudah ile Clinton arasında 8 Temmuz'da yapılan görüşmenin ardından yapılan ortak açıklamada "direkt görüşmelerin İsraililer, Filistinliler ve bölgenin çıkarına" olduğu belirtilmiştir.³⁰

Arap Birliği'nin 29 Temmuz'daki toplantısı yaklaştıkça ABD'nin direkt görüşme konusundaki baskısı daha da artmış ve baskı özellikle Mısır üzerinde yoğunlaşmıştır. Arap Birliği yaptığı toplantıda ABD'nin görüşü doğrultusunda doğrudan görüşme fikrini desteklediğini açıklamıştır. Fakat Filistin tarafını da rahatsız etmemek için bunun zamanını "kararı Filistin tarafına bırakılan bir mesele" olarak değerlendirmiştir.³¹ Toplantının ardından oturuma başkanlık yapan Katar Başbakanı Şeyh Hamad bin Cesim el-Tani konuya ilişkin yaptığı açıklamada "Amerika'ya ve Başkan Obama'ya barışa ulaşacağı noktasında güvenimiz var" ifadelerini kullanmıştır. Öte yandan Clinton da Filistin Dörtlüsü (AB, Rusya ve BM yetkilileri) ile yaptığı görüşmelerde bunlardan Abbas'ın kaygılarını yatıştırmak noktasında destek istemiştir. Bütün bu baskıların ardından Ağustos ayına gelindiğinde Abbas direkt görüşmeler için şartlarını açıklamak zorunda kalmıştır. Buna göre, direkt görüşmeler bir yıl içinde nihai sta-

tü anlaşması ile sonuçlanmalı, İsrail Batı Şeria'daki yerleşimlere ilişkin durdurma kararını bir yıllık görüşmelerin sonuna kadar durdurmalı ve 1949 ateşkes hattı görüşmelerin temeli olarak alınmalı.³² Dikkat çekici olan ise Abbas'ın yerleşimlerin durdurulması talebinde Doğu Kudüs'ten bahsetmemiş olmasıydı. Kısa bir süre sonra da Abbas, Ürdün gazetesi *Jordanian*'a verdiği röportajda, görüşme masasına dönmek için şartlarını daha net ifadelerle açıklamıştır. Buna göre, 1) İsrail, kurulacak Filistin devletinin, 1967 sınırlarına göre oluşturulacağını kabul etsin, 2) Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerine karşı takas olarak Filistin'e İsrail'den eşit miktarda toprak verilsin, 3) Kurulacak Filistin devletinin sınırlarının güvenliğine (NATO gibi) üçüncü bir taraf yardım etsin.³³

Bunun üzerine Clinton 20 Ağustos'ta yaptığı açıklamada Abbas ve Netanyahu'nun 2 Eylül'de Washington'a gelerek direkt görüşmelere başlayacağını duyurmuş ve bir yıl içinde nihai statü anlaşmasına varmanın makul olduğunu belirtmiştir. Filistin Dörtlüsü aynı gün bir açıklama yayımlayarak tarafları "sükûnetli ve kontrollü olmaya, tahrik edici faaliyetlerden ve ortalığı kışkırtıcı söylemlerden uzak durmaya" davet etmiştir.³⁴ İsrail tarafı direkt görüşme önerisini aynı gün kabul ederken, Abbas 23 Ağustos'taki açıklamasında İsrail'in Kudüs de dahil Filistin topraklarında yerleşimlere devam etmemesi koşuluyla görüşmelere katılmayı kabul etmiştir.³⁵ 27 Ağustos'ta İsrail'de yayımlanan *Yediot Aharonot* gazetesi ABD'nin 2 Eylül'de planladığı ilk görüşmeye ilişkin önemli ayrıntıları kamuoyuna duyurmuştur. Buna göre, bir yıl içinde nihai statü düzenlemeleri konusunda bir anlaşmaya varılacak, Kudüs'ün geleceği, sınırlar, yerleşimler ve mülteciler gibi temel konular tartışmaya açılacak, anlaşmanın uygulanması ise en fazla on yıl içinde tamamlanacaktı.³⁶ İsrail tarafı ise görüşmelerdeki tavrını Netanyahu'nun dilinden 22 Ağustos'ta açıklamıştır. Filistinlilerle "barış anlaşması zor ama mümkün" ifadesini kullanan Netanyahu, anlaşmanın İsrail için güvenlik düzenlemeleri temelinde olmasının yanı sıra Filistinlilerin İsrail'i Yahudi halkının ulusal devleti olarak tanınması ve anlaşmazlığa bir nokta koyulması temelinde olması gerektiği şartlarını ileri sürmüştür.³⁷

Görüşmeler için Filistin ve İsrail taraflarının Washington'a gitmeye başladığı bir tarihte, 31 Ağustos'ta, Hamas'ın silahlı kanadı İzzettin el-Kassam Tugayları Batı Şeria'da Hebron bölgesinde bir araca saldırı düzenleyerek 4 Yahudi yerleşimciyi öldürmüştür. Washington'dakiler bunun başlayacak görüşmeleri engellemeyeceğini açıklasalar da Hamas bu saldırının Batı Şeria'dan atılmaya çalışıldıkları bir savaşı kaybetmediklerinin göstergesi olarak sunmuştur. 1 ve 2 Ağustos'ta da benzer saldırıları

yapan İzzettin el-Kassam Tugayları 2 Yahudi yerleşimciyi daha öldürmüş ama bütün bunlar Washington görüşmelerinin planlanan tarihte başlamasını engellememiştir.³⁸ 1 Eylül’de Mısır Devlet Başkanı Mübarek, Ürdün Kralı Abdullah, Filistin Devlet Başkanı Abbas ve İsrail Başbakanı Netanyahu ile Beyaz Saray’da ortak masa etrafında bir araya gelen Obama, daha sonra yaptığı ortak basın açıklamasında liderlerin barış yolunda yürümeleleri gerektiğini belirtmiştir. Basın toplantısında Mübarek “Ortadoğu barışı için Washington’da yapılan görüşmelerin ABD’nin barış görüşmelerine ciddi önderlik yapacağını gösterdiğini” ifade ederken, Netanyahu Filistin lideri Abbas’ı “barış ortağı” olarak nitelemiş ve barış olmazsa herkesin kaybedeceği uyarısında bulunmuştur. Abbas da bir yıl içinde Ortadoğu barış anlaşmasının mümkün olduğunu ifade etmiş, İsrail’den tüm yerleşim faaliyetlerini durdurması talebini tekrarlamıştır.³⁹

2 Eylül’de ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’ın arabuluculuğunda yapılan görüşmelerde ise Netanyahu, Ortadoğu’da barışa ulaşmak için her iki tarafın da vereceği tavizlerden söz ederken, temelde “İsrail’in Yahudi halkının ulus devleti olarak tanınmasını” vurgulamıştır. Abbas da İsrail’in yerleşimleri durdurması gerektiği çağrısını yinelerken, güvenliğin hem İsraililer hem de Filistinliler için bir hak olduğuna işaret etmiştir. Görüşmenin ardından ABD’nin Ortadoğu Özel Temsilcisi George Mitchell görüşmelerin ikinci turunun 13–14 Eylül’de yapılacağını duyurmuştur ve bu turdan sonra iki haftada bir tarafların bir araya geleceğini belirtmiştir.⁴⁰ Daha sonra ise bu görüşmenin Mısır’ın Şarm el-Şeyh kentinde gerçekleştirileceği duyurulmuştur. Fakat görüşmelerden sonra özellikle ABD tarafından yapılan açıklamalarda bir yıl içinde ulaşılmaması planlanan anlaşmanın nihai anlaşma değil de nihai anlaşmaya giden bir çerçeve/geçici anlaşması olacağı ortaya çıkmıştır.⁴¹ Bir başka ayrıntı da Netanyahu görüşmeler boyunca hiçbir şekilde süresi sona eren yerleşimlerin durdurulması kararını uzatacağına dair bir işaret vermemiştir.

Şarm el-Şeyh görüşmelerinden önce ABD yönetimi yerleşimlerin durdurulmasına ilişkin talebini çeşitli vesilelerle üst düzeyde dile getirse de, İsrail tarafı bu konuda böyle bir adım atmayacağını net bir şekilde söylemiştir. Bu ortamda başlayan Şarm el-Şeyh görüşmelerinde ABD ve Filistin tarafı sınırların tartışmaya açılmasını isterken İsrail tarafı bu konuya geçmeden Filistinlilerin üç konuda karar vermelerini ön şart olarak sunmuştur. Bunlar, İsrail’in bir Yahudi devleti olarak var olma hakkını tanımak, Filistin devletinin kurulmasıyla Filistin topraklarına yönelik tüm iddiaların sona ermesinde hemfikir olmak, güvenlik düzenlemeleri konusunda İsrail’e garanti vermektir. Şarm el-Şeyh’in ardından görüşmeler bağlamın-

da Kudüs'te de 2 saat süreyle bir araya gelinmiş, fakat taraflar içeriğe ilişkin basına bir açıklama yapmamıştır. Aynı gün İsrail İçişleri Bakanlığı'nın Filistinlilere ait topraklara bir konsolosluk ve 1,362 adet konut inşa etme kararını açıklaması yerleşimler meselesini bir kez daha barış görüşmelerinin önüne geçirmiştir.⁴² 16 Eylül'de Clinton ve Mübarek yerleşimleri durdurma planın 3 ay daha uzatılmasının görüşmelerin geleceği açısından önemli olduğunu belirtmeler de İsrail tarafı bu teklifi de reddetmiştir. Bu 22 Eylül'de Kudüs'te yapılması planlanan üçüncü tur direkt görüşmelerin gündemden çıkmasına neden olmuş ve taraflar bütün dikkatleri yerleşim meselesinin çözülmesine yöneltmek zorunda kalmışlardır.

Yeniden Masaya Dönmek

ABD'nin tüm çabalarına rağmen İsrail'in yerleşimleri dondurma planını uzatmaya yanaşmaması Filistin tarafını yeni bir strateji geliştirmeye zorlamış ve 10 aylık yerleşimleri dondurma planının sona ermesinde kısa bir süre önce, barış görüşmelerine devam edip etmeme yönündeki kararın 8 Ekim'de toplanacak olan Arap Birliği toplantısında müzakere edilerek verileceği belirtilmiştir.⁴³ Aynı zamanda Washington yönetimi de çeşitli tavizler vererek İsrail'i yerleşimleri durdurmaya devam etmesi noktasında ikna etmeye uğraşıyordu. 10 aylık dondurma planının sona ermesinden hemen önce New York ve Washington'da Netanyahu'nun ABD'li yetkililerle yaptığı görüşmeler 29 Eylül'de David Makovsky imzalı bir yazıyla kamuoyunun gündemine gelmiştir.⁴⁴ Yerleşimleri durdurma planının uzatılması karşılığında ABD'nin İsrail'e verdiği tavizleri göstermesi noktasında yazı bir hayli dikkat çekicidir.

Yerleşimleri durdurma karşılığında Obama yönetiminin İsrail Başbakanı Netanyahu ve İsrail barış görüşmeleri lideri Yitzhak Molcho'ya sunduğu taslak metinde bazı teşvikler/tavizler dile getirilmiştir. Buna göre, 1) ABD nihai statü anlaşmasının bir parçası olarak kurulacak Filistin devletin doğu sınırında (yani Ürdün sınırında) uzun dönemli olarak kalmasını destekleyecektir. 2) Bir yıllık süreyle Arap İsrail barışı ile ilgili BM Güvenlik Kurulu'ndaki herhangi bir kararı veto edecektir. 3) İsrail ordusuna gelişmiş askeri yazılım sağlanacaktır. 4) İran'dan gelecek tehditlere karşı İsrail'in savunulmasını sağlayacak bir bölgesel güvenlik anlaşması için çalışılacaktır. 5) Filistin'e getirilen kaçak silahlara karşı mücadeleye katkıda bulunulacaktır. 6) Yerleşimlerin durdurulmasına ilişkin bir daha talepte bulunulmayacaktır. ABD bütün bunları 60 günlük uzatma karşılığında önerirken, özellikle son madde bir Filistin-İsrail barışına ulaşılmasının zorluğu düşünüldüğünde yerleşimler konusunda ABD'nin gelecekte elini

bağlayacak olması nedeniyle dikkat çekiciydi. Bu nedenle birçok kişi teklifleri eleştirirken, Filistin tarafı da paketi “İkinci Balfour Deklarasyonu” olarak tanımlamıştır.⁴⁵ ABD’nin İsrail eski büyükelçisi Dan Kurtzer de önerileri “hiçbir şey karşılığında verilmiş muazzam taviz” olarak tanımladıktan sonra “bugüne kadar yaşananlar göz önüne alındığında 2 aylık uzatmanın yeterli olmadığına” işaret etmiştir.⁴⁶

Arap Birliği’nin 8 Ekim’deki toplantısı öncesinde Mitchell Mısıır, Ürdün, Kuveyt, Fas, Umman ve Tunus’a bu ülkeleri barış görüşmelerinin devamı noktasında ikna etmek için ziyaretler gerçekleştirmiştir. Clinton ise Arap liderlerini telefonla arayarak toplantıda barış görüşmeleri lehine karar almaları için baskıda bulunmuştur. Öte yandan, Abbas 2 Ekim’de Filistin Konseyi’ni toplamış ve tartışmaların ardından İsrail’in yerleşimleri durdurulmaması halinde direkt görüşmelere katılmama kararı alınmıştır.⁴⁷ Bu kararın ardından Arap ülkelerine ziyaret gerçekleştiren Abbas, bu ülkeleri alınan kararı desteklemeleri doğrultusunda ikna etmeye çalışmıştır. Arap Birliği toplantısından hemen önce ABD baskısını tekrarlamış ve Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Philip Crowley, “Arap Birliği’nin doğrudan müzakereleri desteklemeye devam etmesini istiyoruz, müzakerelere desteğin bu aşamada çekilmesinin çok erken olduğunu düşünüyoruz” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁸

8 Ekim’de toplanan Arap Birliği, İsrail’in işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimlerini durduran planını uzatmaması nedeniyle barış görüşmelerini durdurmak isteyen Abbas’ı destekleyen bir karar almıştır. Toplantıda ABD’ye İsrail’in tutumunu değiştirmesi için bir ay süre tanınmış ve aksi takdirde 1967 sınırları üzerinde Filistin devletinin tanınması talebinin gündeme alınacağı dile getirilmiştir. Arap Birliği toplantısını önemli kılan bir başka gelişme de Abbas’ın Yahudi yerleşimi inşaatlarının yeniden başlamasıyla duran doğrudan müzakerelerin dört alternatifini Arap Birliği’ne bağlı Takip Komisyonu’na sunması olmuştur. Buna göre ilki, Kosova senaryosundan hareketle 4 Haziran 1967 sınırlarında bağımsız bir Filistin devletinin ilanı, dünyaya ve özellikle de ABD’ye bu devleti tanınması çağrısı. İkincisi, Filistin dosyasını BM Güvenlik Konseyi’ne taşıyarak 1967 sınırlarına göre bu devletin ve başkentinin tanınması yönünde bir karar çağrısı yapmak. Üçüncüsü, Filistin devletinin kurulmasını sağlayacak adımlar tamamlanana kadar, Güvenlik Konseyi’nden işgal altındaki Filistin bölgelerinin BM Şartı’nın 77. maddesi gereği uluslararası vesayet altına alınmasının talep edilmesi. Dördüncü alternatif ise, Filistin Yönetimi’nin feshedilmesi ve Batı Şeria’nın yeniden işgalinde İsrail’in serbest bırakılması.⁴⁹

Arap Birliği'nde alınan kararın ardından ilk öneri İsrail tarafından gelmiş ve Netanyahu 11 Ekim'de Filistin tarafının İsrail'i bir Yahudi devleti olarak tanınması koşuluyla sınırlı bir yerleşim durdurma kararı alınabileceğini belirtmiştir. Fakat bu öneri Filistin tarafında kabul görmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Filistin tarafı yerleşimlerin herhangi bir koşula bağlanmasını kabul etmediği gibi, böyle bir koşulun geri dönüş hakkından vazgeçmek anlamına geldiğinin farkındaydı. Bu nedenle elini güçlendirmek isteyen Filistin yönetimi uzun bir süredir tartışılan bağımsız Filistin devletinin ilan edilmesi seçeneği üzerinde durmaya başlamıştır.⁵⁰ Eski bir görüşmeci olan FKÖ'nün etkin isimlerinden Hanan Ashrawi "bu şekilde devam edemeyeceklerini" belirttikten sonra, "iki devletli çözüm imkânı ortadan kalkıyor, şayet yerleşimleri barış süreci yoluyla durdurmazsak, Güvenlik Konseyi, İnsan Hakları Konseyi ve diğer uluslararası kuruluşlara gideceğiz" açıklamasında bulunmuştur.⁵¹ Bu seçenek en fazla İsrail'i rahatsız etmiş ve böylesi bir hareketin 1993 Oslo Anlaşması'nı ihlal edeceği belirtilmiştir. Bu politikalarla "İsrail'e karşı bir gayrimeşrulaştırma kampanyası" yürütüldüğünü belirten İsraili yetkililer ABD'nin kendilerine "Filistin devletinin hariçten ilan edilmesine karşı etkin bir şekilde çalışma" sözü vermesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵² Netanyahu da daha sonra yaptığı açıklamada "direkt görüşmeleri baypas edecek uluslararası kurumlara herhangi bir başvuru gerçek barış sürecinin ilerlemesi noktasında hiçbir işe yaramayacaktır" ifadelerini kullanmıştır.⁵³

Bağımsız Filistin devleti tartışmaları devam ederken, İsrail ve ABD Arap Birliği'nin aldığı kararlar tanıyan bir aylık süre dolmadan barış sürecinin yeniden başlatılması konusunda görüşmeler yapmaktaydı. Görüşmelere ilişkin basına resmi bir açıklama yapılmamasına rağmen, iki ülke liderleri arasındaki tartışmaların İsrail'in yerleşimleri durdurma planını uzatması karşılığında Washington'dan alacağı tavizler konusunda olduğu biliniyordu. Pazarlıklara ilişkin basına sızan haberlere göre, ABD İsrail'e ileride kurulacak Filistin Devleti'nin Doğu Kudüs sınırları içinde kalacak topraklarını 40 ile 99 yıl süreyle kiralamasını önermiştir.⁵⁴ Daha sonra bu bilgi İsraili kaynaklar tarafından da doğrulanmış ve İsraili bir yetkili basına yaptığı açıklamada ABD'nin İsrail'e barışın ardından 7 yıl süreyle Doğu Kudüs'teki toprakları kiralayabileceğini önerdiğini, Netanyahu'nun ise bu fikre katılsa da 7 yılın yeterli olmadığı ve bu sürenin daha fazla uzatılması gerektiği düşüncesinde olduğunu dile getirmiştir. İsraili bir bakan da yaptığı açıklamada "99 yıldan az bir kiralamanın konuşmaya değer olmadığını" belirtmiştir.⁵⁵

8 Kasım'a gelindiğinde Arap Birliği'nin verdiği bir aylık mühlet dolmasına rağmen ABD İsrail'i ikna edememişti. Üstelik 8 Kasım'da İsrail'in aldığı Doğu Kudüs'te 1,300 yeni konut inşa etme kararı da barış masasına geri dönme olasılığını tehlikeye sokmuştu. Obama bu kararı eleştirmesine rağmen, Netanyahu Kudüs'ün bir yerleşim bölgesi olmadığını, İsrail'in başkenti olduğunu belirterek barış süreci ile Kudüs'teki yerleşimler arasında bir bağlantı görmediğini söylemiştir.⁵⁶ Fakat Arap Birliği'nin 9 Kasım'daki toplantısını Kurban Bayramı nedeni ile ertelemesi ABD'ye kısa bir süre daha kazandırmış ve Obama yönetimi İsrail tarafına yeni bir teklif daha sunmuştur. 11 Kasım'da New York'ta bir araya gelen Netanyahu ve Clinton yerleşimleri durdurma karşılığında ABD'nin sunacağı teşvik paketi konusunda anlaşmaya varmıştır. Buna göre, 90 günlük dondurma planından sonra bir daha böyle bir şey istenmeyecek, İsrail'i barışa zorlamaya yönelik BM'deki tüm girişimler veto edilecek, ABD Kongresi İsrail'e 3 milyar dolarlık 20 gelişmiş F-35 savaş uçağı verilmesini onaylayacak ve barış sonrası ABD, İsrail'in güvenliği için ayrı bir anlaşma yapacak.⁵⁷

Fakat *New York Times*'ta çıkan bir analiz söz konusu anlaşmanın bir kumardan başka bir şey olmadığı tespitini yapmıştır. Anlaşmanın problemlili yanı İsraili ve ABD'li yetkililerin kesin sınırların üç ay içinde müzakere edilemeyeceğine inanmalarına rağmen, “iki taraf arasında toprak takası konularının görüşülebileceği bir noktaya gelmesi ile Filistinlilerin müzakerelere devam etmek için yerleşimlerin daha fazla durdurulmasını talep etmeyeceğini” düşünmeleridir. Diğer bir ifadeyle anlaşma 90 günün sonunda Filistin tarafının anlaşmaya devam etmek için yerleşimleri durdurma konusunda ısrar etmeyeceği varsayımına dayandığı için problemliydi.⁵⁸ Üstelik Kudüs'ün yerleşimlerin durdurulması planının dışında kalması Filistinlileri ikna etmeyeceği gibi, bu sürede yapılacak görüşmelerin de olası bir yerleşim kararıyla kolaylıkla bölünebilme ihtimali söz konusuydu. Bütün bu problemlerin gerçekleşmesine imkan kalmadan Filistin tarafı 21 Kasım'da Doğu Kudüs'ü içermediği için anlaşmayı kabul etmediğini açıklarken, 2 Aralık'ta da ABD planının başarısızlıkla sonuçlandığını bildirmiştir.⁵⁹

Filistin Seçimleri

2010 yılına girildiğinde Filistinlileri bekleyen en önemli gelişme 25 Ocak'ta Filistin Yönetimi'nin yasama kurulu olan Filistin Konseyi'nin görev süresinin sona erecek olmasıydı. Ayrıca Abbas'ın görev süresi yasal olarak 1 Eylül 2009'da sona ermiş olmasına rağmen tartışmalı bir şekilde

Filistin Konseyi'nin görev süresinin sonuna kadar uzatılmıştı. Dolayısıyla 25 Ocak'ta Abbas'ın da görev süresi doluyordu ve üstelik 16 Aralık 2009'da yeniden aday olmayacağını da açıklamıştı. Fakat bu beklentilerin aksine 21 Aralık'ta Filistin Yönetimi Hamas'ın itirazlarına rağmen seçimleri (resmi bir açıklama yapılmamıştır) 28 Mayıs 2010'a erteleyince Abbas başkanlık görevini devam ettirirken, Abbas'ın liderliğine yönelik birçok tartışma da daha ileri bir tarihe ertelenmiş oldu.⁶⁰ Dolayısıyla beklendiğinin aksine Ocak ayı seçim gerilimi yaşanmaksızın sona ererken kısa bir süre sonra 8 Şubat'ta da belediye seçimlerinin Temmuz 2010'da yapılacağı açıklanmıştır. Bu seçim Hamas'ın 2006'da iktidara gelmesinden sonra yapılacak ilk seçim olması nedeniyle önemlidir.

Mayıs ayı geldiğinde genel seçimlere ilişkin hiçbir hazırlık yapılmamış ve seçimlerin ilan edildiği gibi 28 Mayıs'ta yapıp yapılmayacağına dair bir açıklamada da bulunulmamıştır. Dolayısıyla genel seçimlerin ne zaman yapılacağı belirsiz kalmıştır. Yerel seçim hazırlıkları bağlamında bazı adayların adaylıklarını açıkladığı bir tarihte ise Hamas 24 Mayıs'ta bir açıklama yaparak seçimleri boykot edeceğini açıklamıştır. Buna gerekçe olarak da seçimlerin politik hareket eden ve Filistinlilere karşı "güvenlik terörü" uygulayan el-Fetih güvenlik güçlerinin gözetimi altında yapılması nedeniyle adil olmayacağını ileri sürmüştür. İslami Cihad da aynı şekilde kendi üyelerine karşı tutuklamaların ve işten atmaların yapıldığı bir ortamda seçimleri boykot edeceğini açıklamıştır.⁶¹ Fakat seçimlerin yaklaşmasıyla Filistin Yönetimi 10 Haziran tarihinde Hamas'la birlik görüşmelerini tehlikeye atacağı gerekçesiyle yerel seçimleri erteleme kararı almıştır. Sonuç olarak 2010 yılında yapılması planlanan gelen ve yerel seçimler belirsiz bir tarihe bırakılmıştır.

Ulusal Birlik Görüşmeleri

Filistin meselesi bağlamında en önemli konulardan biri de Filistin'in 2007'de yaşanan "iç savaşın" ardından⁶² *de facto* bir şekilde Hamas ve Filistin Yönetimi arasında bölünmüş olmasıydı. Gazze ve Batı Şeria'da karşılığını bulan bu *de facto* bölünmüşlük durumunu ortadan kaldırmaya ilişkin özellikle Mısır başta olmak üzere bazı Arap ülkelerinin arabuluculuğunda birçok görüşme gerçekleşmiş fakat bunlardan bir sonuç alınmamıştı. 2010 yılına gelindiğinde Hamas ve el-Fetih arasında Mısır'ın arabuluculuğunda görüşmeler yapılmaktaydı. Bu görüşmelere ilişkin ilk önemli açıklama Hamas'ın Suriye'deki lideri Halid Meşal'den geldi ve Meşal 3 Ocak'ta "Kahire'de yapılan müzakerelerde büyük adımlar attık... Son aşamadayız. Problem metnin tamamlanmasıdır, o herkesin talebini

karşılayabilir” ifadelerini kullandı.⁶³ Daha önceki başarısız girişimlerden farklı olarak Mısır bu kez tarafları seçimler konusunda bir uzlaşmaya vardırarak *de facto* bölünmüşlüğü sona erdirmek istiyordu. Bu nedenle Mısır’ın taraflara temel önerisi 2010 yılının ilk yarısında Filistin seçimlerinin yapılması ve Abbas’ın kontrolü altında Filistin güvenlik servisinin yeniden organize edilmesi şartları üzerine inşa edilmişti.⁶⁴

Fakat kısa vadede Meşal’in bu açıklamasının arkasını getiren bir gelişme olmamıştır. Görüşmelere ilişkin basına bir açıklama yapılmamasına rağmen, Hamas’ın kendisinden talep edilenlere sıcak bakmamasının ulusal birlik anlaşmasının önündeki temel engel olduğu yorumları yapılmıştır. Hamas Mısır’ı bütünüyle el-Fetih’in yanına hareket etmekle suçlarken, ABD’nin isteği doğrultusunda olası bir ulusal birlik hükümetinin İsrail’in Yahudi devleti olarak var olma hakkını tanıma ve Filistin Yönetimi’nin İsrail’le daha önce yaptığı tüm anlaşmaları kabul etme gibi temel şartlar üzerine inşa edilmesi de Hamas’ın ikna edilmesini zorlaştırmıştır.⁶⁵ Mısır 19 Haziran’da yaptığı açıklamada Hamas’ın birlik anlaşmasını imzalamasının önündeki en önemli engel olan bu koşullarda bir değişikliğe gitmeyeceğini duyurmuştur. Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Ebul-Geyt Kahire yönetiminin görüşmelere temel teşkil eden öneri metninde bir değişikliğe gidilmeyeceğini, “Hamas’ın da tıpkı el-Fetih’in imzaladığı gibi bu metni imzalaması gerektiğini” dile getirmiştir.⁶⁶

Mısır’ın bu açıklaması taraflar arasında ortak bir zemin bulmayı zorlaştırırken Türkiye de 20 Temmuz’da el-Fetih ve Hamas arasındaki ulusal birlik hükümeti görüşmelerine dâhil olmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Hamas lideri Halid Meşal ile Suriye’de gerçekleştirdiği görüşmede Türkiye’nin politikasının “Filistin içindeki grupların uzlaşması gerektiği” yönünde olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Mısır’dan gelen açıklamayla beraber yaşanan tıkanıklığı aşmak için başından beri arabuluculuk görüşmelerinin kilit ismi olan Mısır İstihbarat Şefi Ömer Süleyman Suudi Arabistan’da Hamas lideri Meşal ile Eylül ayının başında bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁸ Bu görüşmenin ardından 25 Eylül’de Suriye’de bir araya gelen Hamas ve el-Fetih yetkilileri Mısır’ın taslak metni temelinde bir araya gelmiştir. Bu Hamas’ın daha önceden itiraz ettiği Mısır’ın taslak metnini bir başlangıç noktası olarak kabul etmesi açısından bir hayli önemlidir.⁶⁹ Taraflar bir anlaşmaya ulaşmasa da 20 Ekim’de tekrar görüşmek üzere Suriye’den ayrılmıştır.

İkinci tur görüşmeler el-Fetih yönetiminin Batı Şeria’da İzzettin el-Kassam Tuğayları üyesini 20 yıllık hapis cezasına çarptırması ve Abbas’ın Suriye ile yaşadığı gerilim nedeniyle burada bir görüşme gerçekleştirme-

yeceğini açıklaması tehlikeye girmiştir.⁷⁰ Daha sonra 28 Ekim’de taraflar 11 Kasım’da Şam’da ikinci tur görüşmeler için bir araya geleceklerini açıklasalar da bu görüşme de gerçekleşmemiştir. Aralık ayında Wikileaks internet sitesinin İsrail ve Filistin Yönetimi arasındaki görüşme kayıtlarını açığa çıkarması da gündemi büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu belgelere göre, Filistin Yönetimi bir taraftan bir Filistin “devleti” karşılığında Kudüs’ü, bir kısım Batı Şeria toprağını ve mültecilerin geri dönüş hakkını masaya koyarken aynı zamanda da Hamas’la mücadelesinde İsrail ve ABD ile işbirliği halinde olmuştur.⁷¹ Belgelerde Hamas ve el-Fetih ilişkilerini ilgilendiren bir başka ayrıntı da el-Fetih’in Hamas’la mücadele kapsamında Hamas üyelerinin öldürülmesine nasıl yardım ettiği konusuydu. Wikileaks belgeleri 2005 yılında Hamas’a yakın el-Aksa Şehitleri Tugayı üyesi Hasan Madhoun’un öldürülmesi noktasında Filistin ve İsrail’in nasıl işbirliği içinde çalıştıklarını da ortaya çıkarmıştır. Buna göre dönemin İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz, Filistin İçişleri Bakanı Nasır Yusuf’tan bu kişinin öldürülmesini açıkça istemiş, fakat Filistin Yönetimi kapasite yetersizliğini gerekçe göstermiştir. İsrail ise Madhoun’u 5 ay sonra öldürmüştür. Filistin Yönetimi’nin ABD heyeti ile 17 Eylül 2009’da yaptığı bir görüşmede Filistin tarafının müzakere danışmanı Saeb Erakat, İsrail’le yapılan bu tür işbirliklerini şu kelimelerle açıklamıştır: “Tek bir otorite, tek bir güç, tek bir hukuk kurmak için Filistinlileri öldürmek zorundaydık.”

Yerleşimler Meselesi⁷²

17 Kasım 2009’da İsrail İçişleri Bakanlığı’nın Doğu Kudüs’teki *Gilo* yerleşim bölgesinde 900 yeni yerleşkenin inşasını onaylaması gerek ABD gerekse BM nezdinde tepkiye neden olmuştu. Yerleşimler meselesinin olası Filistin-İsrail barışının önündeki en önemli engellerden biri olduğunun farkında olan ABD yönetimi böylesi adımları sürekli eleştirir de İsrail tarafı bu bölgeleri “İsrail’in entegre parçası” olarak sunmaktadır. Nitekim eleştiriler karşısından İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman *Gilo*’nun “tıpkı *Tel Aviv* ve *Herzilya* gibi İsrail’in entegre bir parçası” olduğunu söylemiştir.⁷³ İsrail hem daha önce hem de 2010 yılı boyunca inşa ettiği yeni yerleşimleri meşrulaştırmada bu söylem biçimini etkin bir strateji olarak devreye sokmuştur. Öte yandan Obama yönetimi bir Filistin-İsrail barışı noktasında kararlıydı ve bu gibi adımların uluslararası prestijini büyük ölçüde sarstığının farkındaydı ve İsrail hükümetine yerleşimleri durdurması konusunda baskı yapmaktaydı. Bunun üzerine Netanyahu 25 Kasım’da 10 ay süreyle yeni yerleşimlerin inşasının dondurulmasını öngören bir planı uygulamaya koyduğunu açıklamıştır. Fakat geçici dondurma planı (*temporary settlement freze*) Doğu Kudüs’ü kapsamıyordu ve Batı

Şeria'daki altyapı ve kamu inşaatlarını bir istisna olarak sunmaktaydı.⁷⁴ Fakat daha da önemlisi önceki örneklerde olduğu gibi İsrail bu ve benzeri kararları yerleşimlerin devamı ve işgal için bir maske olarak kullanmıştır.

Planın ilan edilmesinden sadece bir gün sonra 26 Kasım'da 28 kamu ve eğitim binasının inşası onaylanırken, 30 Kasım'da da Netanyahu kişisel olarak Doğu Kudüs bölgesinde 25 yerleşim biriminin inşasını daha kabul etmiştir. Yine 12 Aralık'ta Batı Şeria'da 84 yerleşim biriminin inşasını kabul eden İsrail yönetimi bu birimlerin inşasına yönelik kararın dondurma planından önce alındığını belirtmiştir.⁷⁵ Kasım ayındaki inşaat kararları plan üzerinden "yasal" hale getirilirken (ne de olsa plan dışına çıkarılmışlardır ve İsrail alınan karara uymaktadır), Aralık'taki kararda ise bir başka stratejiye (daha önce alınmış kararın uygulanması) başvuru olarak planın ihlali bir problem olmaktan çıkarılmıştır. Dondurma planındaki bu erken ihlaller daha sonra da devam etmiş ve 26 Aralık'ta İsrail yönetimi Kudüs'te 692 yeni konutun (bunların 377'si *Neve Ya'acov*'da, 117'si *Har Homa*'da, ve 198'i de *Pisgat Ze'ev* bölgesinde) inşasını daha onaylamıştır.⁷⁶ Plana yönelik bu ihlaller İsrail'in saygın gazetelelerinden *Haaretz*'de çok önceleri 8 Eylül 2009'da yayımlanan bir yazıyı onaylar şekildeydi.⁷⁷ Amos Harel imzalı yazı Netanyahu'nun, planla Washington'u memnun edeceğini fakat plana koyduğu rezervler sayesinde de yerleşimlerin devamına imkân sağlayacağını belirtiyordu. Bu strateji, yani kâğıt üzerindeki anlaşmaya/taahhüde rağmen pratikte işgale devam etmek, İsrail için yeni bir şey değildi ve 1990'lardaki barış sürecinin işgalin bir maskesine dönüştüğünü hatırlamak⁷⁸ bu konuda bir hayli öğreticidir. Yine bu stratejinin bir başka örneği de 2003'teki Yol Haritası kapsamında İsrail yerleşimleri durduracağı taahhüdünde bulunmasına rağmen 2004 yılından 2009'un sonuna kadar Doğu Kudüs hariç Batı Şeria'daki yerleşimcilerin sayısının %28 artmasıdır.⁷⁹

Yeni yerleşim birimlerinin inşasına izin vermek dışında İsrail tarafı yaptığı açıklamalarla da geçici dondurma planın bir strateji olduğunu, aksine yerleşimlerin sökülmesi de dâhil olası bir barış süreci anlamına gelmediğini vurgulamışlardır. Yerleşim birimlerinde artan protestolar üzerine Netanyahu 2 Aralık 2009'da yaptığı açıklamada "yerleşim birimlerinin Filistinlilerle gelecekte yapılacak tüm görüşmelerde İsrail'in ayrılmaz parçası olduklarını" belirtmiştir.⁸⁰ İşgal altındaki bölgelerde kurulan yerleşimlerin şemsiye örgütü olan YESHA 4 Aralık'ta yaptığı açıklamada, inşaatları "dondurma kararını tanımayacaklarını... Yahudilerin İsrail toprağının (*the Land of Israel*) kalbinde yaşamaktan men eden bir politikayı kabul etmeyeceklerini" vurgulamıştır.⁸¹ Gerek yerleşim bölgelerin-

den gelen bu ağır tepkiler gerekse parlamentodaki ve hükümetteki aşırı sağ partilerin baskıları⁸² uluslararası kamuoyunun dondurma planından beklentilerinin gerçekçi bir zemini olmadığını göstermekteydi. Dondurma planına ilişkin bir başka ihlal ise planın İsrail hükümetince belli aralıklarla yerleşimler lehine revize edilmesi olmuştur. Örneğin uygulamaya konulmasından yaklaşık bir buçuk ay sonra 7 Ocak'ta Savunma Bakanı Ehud Barak plandan kaynaklanan sınırlamaların yumuşatıldığını duyurmuştur. Buna göre, yerleşim birimlerindeki belediyelere 10 aylık dönemin sonunda uygulanmak üzere inşaat izni verme yetkisi tanınmış ve mevcut yerleşimlerin ayrı birimlere dönüştürülmek kaydıyla genişletilmesine olanak tanınmıştır.⁸³ Bu kararın bir başka önemli boyutu da yerel yönetimlerin yeni konut inşası konusundaki yetkisini artırması olmuştur. Böylelikle ulusal kurumlar üzerinden alınacak bir kararın oluşturacağı tepkilerin de önüne geçilebilecektir.

Yeni konut inşası planları noktasından nispeten sakin geçen Ocak ve Şubat aylarının ardından yeni konutların inşasını onaylayan kararlar hız kazanmıştır. 8 Mart'ta İsrail Batı Şeria'daki *Beitar Ilit* yerleşim bölgesinde 112 apartmanın inşasını onaylamış ve bu onay dondurma planı ile çelişse de İsrail tarafı için bunu meşru bir dile dökmek zor olmamıştır. Çevre Bakanı Gilad Erdan dondurma planının "*Beitar Ilit* gibi... güvenlik durumlarında bir *istisna* sağladığını" belirtmiştir.⁸⁴ Bir gün sonra Kudüs Bölgesi Planlama ve İnşaa Komitesi Doğu Kudüs'teki *Ramat Shlomo* yerleşim bölgesinde 1,600 yeni konutun inşasını onayladığını açıklamıştır.⁸⁵ Her iki kararın da ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'in İsrail'i ziyareti esnasında alınması dikkat çekicidir. Biden'in özellikle ikinci karara yönelik eleştirileri üzerine İsrail tarafı bunun 3 yıldır devam eden bir sürecin ürünü olduğunu son kararın sadece bir formalite olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶ İsrail böylelikle en üst düzeyde bir yetkiliye karşı "önceden alınmış karar" stratejisini etkin bir şekilde uygulamıştır.

11 Mart'ta Kudüs belediyesi tarafından onaylama aşamasına gelen bir plana ilişkin bilgiler İsrail basınında yer aldı. Buna göre, Doğu Kudüs'teki yerleşim birimlerinden *Givat Hamatos*'ta 3.500, *Gilo*'da 3.000, *Har Homa*'da 1.500, *Pisgat Ze'ev*'de 1.500, *Ramot*'da 1.200, *Armon Hanetziv*'de 600 ve *Neve Ya'akov*'da 450 konutun inşası öngörülmekteydi. Yine 23 Mart'ta İsrail İçişleri Bakanlığı *Şeyh Jarrah*'daki yeni yerleşim bölgesinde 200 yeni konutun inşasını onaylamıştır.⁸⁷ İşgal altındaki bölgelerin yerleşimler yoluyla işgali sadece devlet kurumları/kararları tarafından yapılmıyordu, özel sektör de bu konuda aktif bir şekilde çalışmaktaydı. Serbest piyasadan satın alınan araziler üzerine yapılan ko-

nutlar bu bağlamda devreye sokulan en önemli yöntem olarak görülebilir. Örneğin 19 Mart'ta bir inşaat şirketi *Givat Ze'ev* yerleşim bölgesinden 31 milyon dolara 58 dönümlük bir arazi satın almış ve burada 400 konut inşa etmeyi planladığını açıklamıştır.⁸⁸

Mart ayındaki bu ihlallere rağmen, özellikle ABD'den gelen “dolaylı görüşme” yönündeki baskılar nedeniyle Nisan ayının yerleşimler bağlamında nispeten sakin geçtiği söylenebilir. 1 Nisan'da yapılan Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında 1967 sınırlarının Filistin tarafındaki bütün yerleşim inşaatları durdurulana kadar direkt görüşmelerin olmayacağı kararı alınmıştır. Filistin müzakere danışmanı Saeb Erakat da İsrail tüm yerleşim inşaatlarından vazgeçmediği sürece dolaylı görüşmelerin başarılı olamayacağını belirtmiştir. Bu açıklamalar karşılık bulmakta gecikmedi. Kudüs Planlama Komitesi'nin 5 Nisan'da toplanmasına rağmen Doğu Kudüs'teki yerleşimlere ilişkin herhangi bir konuyu ele almaması İsrail hükümetinin bu konuda ilan edilmemiş bir politika izlediğini göstermesi açısından önemlidir.⁸⁹ Fakat belirtmek gerekir ki, İsrail tarafının bu üstü örtülü kararı Arap Birliği ya da Filistin tarafının tepkilerinin bir sonucu değil daha çok ABD'den gelen yoğun baskıların bir ürünüydü.

Nisan ayında başlayan bu görece sakinlik Ağustos 2010'a kadar devam etmiştir. Yeni konutların ya da yeni yerleşim alanlarının onaylanmasına ilişkin kararların görülmediği bu dönemde İsraili politikacılar sıklıkla dondurma kararının 10 aylık dönemden sonra devam etmeyeceğini güçlü bir şekilde vurgulamışlardır. 21 Mayıs'ta Başbakan Yardımcısı Moshe Ya'alon, açık bir şekilde planın “sona ermesinin ardından inşaatların yeniden başlayacağını” belirtirken⁹⁰ 25 Mayıs'ta Konut ve İnşaa Bakanı Ariel Atias bakanlığın planın bitiş tarihinde itibaren inşaat ihalelerinin hazır olması için “her şeyi” yapacağını belirtmiştir.⁹¹ Netanyahu ve Barak gibi üst düzey hükümet temsilcilerinin benzer açıklamaları ile birlikte düşünüldüğünde İsrail'in başından beri söz konusu plana geçici bir süreç olarak baktığı söylenebilir. Böylelikle yani geçici dondurma planını devreye sokarak İsrail tarafı planın sona ermesinden itibaren yeni bir söylemi devreye sokma imkânına kavuşacaktı. Buna göre İsrail elinden geleni yapmıştır ve bu sürece uymayan taraf Filistinlilerdir. Üstelik plana “uymuş olmak” söz konusu planın sona ermesinden itibaren İsrail'e yeni yerleşimlerin inşası noktasında bir “meşruiyet” imkânı da sağlayacaktır.

10 ay süreli geçici dondurma planı 26 Eylül 2010'de sona erecekti. Fakat İsrail bu plana rağmen ilk aylarda istisnaları devreye soktuğu gibi planın sona erme tarihi yaklaştıkça da planı ihlal etmeye devam etmiştir. 2 Ağustos'ta Kudüs belediye yönetimi Doğu Kudüs'teki *Pisgat Ze'ev* yer-

leşim bölgesinde 40 konutun inşasını onaylarken, 15 Ağustos'ta da Netanyahu ve güvenlik kabinesi tarafından Nablus'un doğusundaki *Migdalim* yerleşim bölgesinde bir "öğrenci şehri" inşa edilmesi kabul edilmiştir. Aynı gün kabine 8 farklı Batı Şeria bölgesinde 600 yerleşimci öğrenciyi hizmet verecek okulların inşasını onaylamıştır.⁹² Öte yandan 24 Ağustos'ta İsrail Maliye Bakanlığı dondurma planından zarar gören yerleşim birimlerinin bu zararının tanzim edilmesi amacıyla 11 milyon doların bu bölgele-re transfer edildiğini açıklamıştır.⁹³

Dondurma planının 10 ayın ardından kendiliğinden sona ereceği tarih yaklaştıkça özellikle Filistin tarafından planın uzatılması yönünde talepler gelmeye başlamıştır. Mahmud Abbas 7 Eylül'de "barışa bir şans vermek için planın üç dört ay daha uzatılması gerektiğini" belirtmiştir.⁹⁴ Planın sona ermesine bir gün kala da Abbas BM Genel Kurulu'na hitabında benzer bir ifade kullanmış ve barış ile yerleşimler arasında doğrudan bir bağlantı kurarak İsrail'in "yerleşimlerin devamı ve barış arasında bir tercihte bulunması gerektiğini" dile getirmiştir.⁹⁵ Abbas'ın bu açık çağrılarına rağmen Netanyahu başta olmak üzere İsraili politikacılar sürenin uzatılmayacağını ve planın öngördüğü 10 aylık sürenin sona ermesinin ardından yerleşim inşaatlarının kaldığı yerden devam edeceğini belirtmişlerdir. İsraili politikacılar arasından Dışişleri Bakanı Lieberman'ın konuya ilişkin ifadeleri geçici dondurma planının İsrail tarafından nasıl bir stratejiye dönüştürdüğünü açık bir şekilde ortaya koymuştur. Lieberman yerleşimlerin yeniden inşasına yönelik bir hareketin barışı sabote edeceği yorumlarını reddetmiş ve planın işlememesinden dolayı Filistinlileri suçlamıştır.⁹⁶ Lieberman'ın bu görme biçimi geçici dondurma planın hangi argümanlar kullanılarak 26 Eylül sonrası yeni yerleşim birimlerine yönelik bir meşrulaştırma stratejisine dönüştüğünü ortaya koyması açısından önemlidir. Geçici dondurma planı uygulandığı dönemde nasıl inşası başlamış konutların bir maskesine dönüşmüş ise⁹⁷ sona ermesinden itibaren de yeni konutların inşası ve bu inşalar için gerekli Filistin topraklarına el konulması noktasında da bir referans noktasına dönüşmüştür.

Geçici dondurma planının sona ermesinin ardından işgal altındaki bölgelerde yeni konutların inşasına yönelik ilk somut adım 9 Kasım'da *Ariel* yerleşim biriminde 800 yeni konutun inşasına ilişkin planın açıklanması olmuştur.⁹⁸ Aynı gün bir açıklama yapan İsrail İçişleri Bakanlığı Doğu Kudüs'teki *Har Homa* yerleşim bölgesinde 1,000 ve *Ramot* bölgesinde yaklaşık 300 konuta yönelik nihai onayın verildiğini belirtmiştir.⁹⁹ Bu iki karardan *Ariel*'e yönelik alınan karar daha fazla dikkat çekiciydi. Nitekim geçici dondurma planının uygulamada olduğu 2010 Ocak ayında

Netanyahu bölgeye yönelik ziyareti sırasında *Ariel*'in “gelecekteki herhangi bir anlaşmada İsrail devletinin entegre ve ayrılmaz bir parçası olacağı” belirtmişti.¹⁰⁰ Yeni konutların inşası bu açıklamayla birlikte düşünüldüğünde İsrail'in geçici dondurma planını ABD ve diğer uluslararası güçlerden farklı olarak hiçbir zaman devamı gelebilecek bir karar olarak görmediğini de ortaya koymaktadır.

Bu planların yanı sıra 22 Kasım'da *Haaretz* gazetesi geçici dondurma planının sona ermesinin ardından Batı Şeria'da 544 yeni konutun inşa edildiğini yazmıştır.¹⁰¹ Bu konutların büyük kısmının devlet kurumlarının ilan edilmiş kararları dışında özel sektör eliyle inşa edildiği göz önüne alınırsa Batı Şeria'ya yönelik yerleşimler üzerinden işgalin sadece devlet eliyle yürütülmediği söylenebilir. Barış Şimdi (*Peace Now*) hareketi için yerleşimleri gözlemleyen bir yetkili *New York Times*'a verdiği bir demecinde devlet kurumlarının kararları ve ilanları dışında Batı Şeria'da dondurma planının sona ermesinden itibaren inşa konusunda “son birkaç yıldaki en aktif dönem” yaşandığını belirtmiştir.¹⁰² Geçici dondurma planının sona ermesinin ardından yerleşimler konusunda devlet kurumları düzeyinde kısmı bir sakinlik yaşanmasının en önemli nedeni ise Obama yönetiminin bu konudaki ısrarlı tepkileri olmuştur.

Geçici dondurma planının ilan edildiği 25 Kasım 2009'dan Nisan 2010'a kadar İsrail hükümeti yerleşimler politikasına “daha önce alınmış karar” söylemi, plana getirilen “istisnalar”, plan üzerinde daha sonradan yapılan değişiklikler, kamusal ihtiyaç, mevcut yerleşime ekleme gibi söylemsel stratejileri devreye sokarak devam etmiştir. Nisan ayından planın sona erdiği 26 Eylül'e kadar özellikle Washington'dan gelen sert açıklamalar nedeniyle İsrail hükümeti yerleşimler konusunda benzer meşrulaştırma stratejileri kullanarak yeni konutlar inşa etmekten uzak kalmıştır. Washington'dan gelen baskı geçici dondurma planının sona ermesinin ardından da devam etmesine rağmen devlet kurumları yerleşimler konusunda bazı planlar açıklamıştır. Fakat bu açıklamalardan daha da önemlisi özel sektör eliyle bu tarihten itibaren yerleşim inşaatlarında hızlı bir artışın gerçekleşmiş olmasıdır. Üstelik bu hareketliliğin daha önceki dönemlerden farklı olarak devlet istatistiklerine yansımından da özenle kaçınılmıştır.

Kronoloji

- **21 Şubat:** İsrail Batı Şeria'daki işgal bölgesinde Hz. İbrahim ile eşlerinin mezarının bulunduğu Halil İbrahim Camisi ile Beytullahim'deki Raşel Türbesi'nin ulusal miras listesi kapsamına alındığını açıkladı.
- **3 Mart:** Arap Birliği dolaylı İsrail-Filistin görüşmelerine, müzakerelerin dört ay içerisinde sonuçlandırılması şartıyla destek verdiğini açıkladı.
- **7 Mart:** Filistin Yasama Konseyi Abbas'a dolaylı görüşme için yetki vermiştir.
- **8 Mart:** ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden 4 gün sürecek olan bölge ziyaretine başladı.
- **8 Mart:** İsrail yönetimi Doğu Kudüs'te *Ramat Shlomo* bölgesinde 1,600 yeni Yahudi yerleşim birimi kuracağını açıkladı.
- **16 Mart:** İsrail yönetimi Doğu Kudüs'te 309 yeni yerleşim biriminin inşası onayladı.
- **30 Nisan:** ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton yaptığı açıklamayla görüşmelerin yeniden başlayacağını duyurdu.
- **8 Mayıs:** İsrail ve Filistin Yönetimi dört ay sürmesi planlanan dolaylı görüşmelere başladıklarını duyurdular.
- **19 Mayıs:** ABD Özel Temsilcisi George Mitchell'in gözetiminde dolaylı görüşmeler yapıldı.
- **31 Mayıs:** İsrail komandoları Gazze ablukasını kırmak amacıyla Türkiye'den hareket eden yardım gemisi Mavi Marmara'ya operasyon düzenledi.
- **9 Haziran:** Obama Mahmud Abbas'la Beyaz Saray'da bir görüşme yaptı.
- **21 Haziran:** İsrail'in Kudüs Bölgesi Planlama Komitesi Doğu Kudüs'te Filistinlilere ait 22 evin yıkılması ve turistik bir bölgenin inşa edilmesi kararı aldı.
- **20 Ağustos:** Clinton Abbas ve Netanyahu'nun 2 Eylül'de Washington'a bir araya gelerek doğrudan görüşmelere başlayacağını duyurdu.
- **31 Ağustos:** Hamas'ın silahlı kanadı İzzettin el-Kassam Tugayları Batı Şeria'da Hebron bölgesinde bir araca saldırı düzenleyerek 4 Yahudi yerleşimciyi öldürdü.

- **2 Eylül:** ABD Dışışleri Bakanı Clinton'ın arabuluculuğunda görüşmeler yapıldı.
- **8 Ekim:** Arap Birliğı İsrail'in işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimlerini durduran planını uzatmaması nedeniyle barış görüşmelerini durdurmak isteyen Mahmud Abbas'ı destekleyen bir karar almıştır.
- **8 Kasım:** İsrail Doğıu Kudüs'te 1,300 yeni konut inşa etme kararı aldı.
- **11 Kasım:** New York'ta bir araya gelen Netanyahu ve Clinton, yerleşimleri durdurma karşılığında ABD'nin sunacağı teşvik paketi konusunda anlaşmaya vardı.
- **21 Kasım:** Filistin tarafı Doğıu Kudüs'ü içermediğı için Netanyahu ve Clinton arasındaki anlaşmayı kabul etmedi.
- **2 Aralık:** ABD Netanyahu ve Clinton arasındaki planın başarısızlıkla sonuçlandığını bildirdi.

Dipnotlar

- 1 Bkz. Ali Balci, "Filistin 2009", *Ortadoğu Yıllığı 2009*, Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Cenap Çakmak (ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 114–117.
- 2 "Egyptian foreign minister offers rare praise for Netanyahu", *Haaretz*, 30 Aralık 2009. Aksi belirtilmediği sürece bütün gazete haberleri ilgili gazetenin internet sayfasından alınmıştır.
- 3 Glenn Kessler, "Clinton pushes to revive stalled Middle East peace talks", *Washington Post*, 9 Ocak 2010.
- 4 Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 November 2009–15 February 2010", *Journal of Paletsine Studies*, c. 39, n. 3, Spring 2010, s. 117.
- 5 "Abbas signals willingness to resume Israel talks", *Al Arabiya News*, 17 Ocak 2010.
- 6 "Obama admits setbacks on Mideast peace", *Al Arabiya News*, 21 Ocak 2010.
- 7 Joe Klein, "Obama on His First Year in Office", *Time*, 21 Ocak 2010.
- 8 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 November 2009–15 February 2010", s. 122.
- 9 "İsrail, Batı Şeria'daki iki önemli dini mekanı 'ulusal miras listesi' kapsamına aldı", *Zaman*, 21 Şubat 2010.
- 10 "İsrail dolaylı görüşmeler için şartlarını belirledi", *Hürriyet*, 4 Mart 2010.
- 11 Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 February–15 May 2010", *Journal of Paletsine Studies*, c. 39, n. 4, Summer 2010, s. 108.
- 12 "ABD İsrail'e ilk kez sert çıktı, Filistin memnu", *Radikal*, 14 Mart 2010.
- 13 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 February–15 May 2010", s. 109.
- 14 ""ABD'den İsrail'e dört maddelik ultimatom", *Hürriyet*, 15 Mart 2010.
- 15 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 February–15 May 2010", s. 111.
- 16 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 February–15 May 2010", s. 112.
- 17 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 February–15 May 2010", s. 116.
- 18 "PM halts Ramat Shlomo building as indirect talks begin", *Haaretz*, 10 Mayıs 2010.
- 19 Bu tavizler konusunda daha sonra yayımlanan belgeler için bkz. Ali Balci, "Wikileaks en fazla zararı Filistin Yönetimi'ne verdi", *Zaman*, 20 Şubat 2011, s. 22.
- 20 Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 May–15 August 2010", *Journal of Paletsine Studies*, c. 40, n. 1, Autumn 2010, s. 128.
- 21 Örneğin Bkz. Ufuk Ulutaş, Turkey and Israel in the Aftermath of the Flotilla Crisis, *SETA Policy Brief*, n. 43, June 2010.
- 22 "Biden, Mubarak discuss Gaza, Iran", *The Jerusalem Post*, 8 Haziran 2010.
- 23 "Obama Pledges New Aid to Palestinians", *The New York Times*, 9 Haziran 2010.
- 24 "Obama Pledges New Aid to Palestinians", *The New York Times*, 9 Haziran 2010.
- 25 "Israeli Official Assails Plans for Demolition of Arab Homes", *The New York Times*, 22 Haziran 2010.
- 26 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 May–15 August 2010", s. 134.
- 27 "Israel Details Easing of Its Gaza Blockade", *The New York Times*, 5 Temmuz 2010

- 28 "Barışın fotoğrafı", *Hürriyet*, 7 Temmuz 2010.
- 29 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 May–15 August 2010", s. 136.
- 30 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 May–15 August 2010", s. 137.
- 31 "Arab League backs direct talks", *The Jerusalem Post*, 29 Temmuz 2010.
- 32 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 May–15 August 2010", s. 138.
- 33 "Abbas'tan müzakere için 1967 şartı", *Hürriyet*, 18 Temmuz 2010.
- 34 "Ortadoğu görüşmelerinde resmi davet geldi", *Hürriyet*, 20 Ağustos 2010.
- 35 "US rebuffs 'freeze' precondition", *The Jerusalem Post*, 24 Ağustos 2010.
- 36 Shimon Shiffer, "Agreement now, peace later", *Yediot Aharonot*, 27 Ağustos 2010.
- 37 "Netanyahu: Filistin'le barış zor ama mümkün", *Hürriyet*, 22 Ağustos 2010.
- 38 Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", *Journal of Paletsine Studies*, c. 40, n. 2, Winter 2010, s. 122.
- 39 "Obama'dan Ortadoğu liderlerine barış çağrısı", *Hürriyet*, 2 Eylül 2010.
- 40 "Şiddetin gölgesinde ilk raund", *Radikal*, 3 Eylül 2010.
- 41 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", s. 123.
- 42 "İnşaatların durdurulması Netanyahu için bir sınav", *Hürriyet*, 17 Eylül 2010.
- 43 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", s. 126.
- 44 David Makovsky, "Dear Prime Minister: U.S. Efforts to Keep the Peace Process on Track", PolicyWatch: 1707, *The Washington Institute for Near East Policy*, September 29, 2010.
- 45 Örneğin bkz. Hasan Abu Nimah, "Obama's Balfour Declaration", *The Jordan Times*, 6 Ekim 2010.
- 46 "Risks and Advantages in U.S. Effort in Mideast", *The New York Times*, 5 Ekim 2010.
- 47 "PA decides to halt talks unless building freeze reinstated", *The Jerusalem Post*, 3 Ekim 2010; Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", s. 127.
- 48 "ABD'den Arap ülkelerine, Filistin-İsrail görüşmelerine destek çağrısı", *Zaman*, 6 Ekim 2010.
- 49 Ureyb El Rantavi, "Abbas'ın dört seçeneği var", *Radikal*, 11 Ekim 2010.
- 50 Filistin devleti seçeneği 2010 yılının başında Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner'in Filistin Devleti'nin tanınmasına yönelik bir girişimin AB'nin gündemine alındığını açıklamasıyla gündeme gelmişti. Bkz. "Declare a Palestinian State", *The New York Times*, 24 Şubat 2010.
- 51 "Palestinians Shift Focus in Strategy for Statehood", *The New York Times*, 20 Ekim 2010.
- 52 "Palestinians Shift Focus in Strategy for Statehood", *The New York Times*, 20 Ekim 2010.
- 53 "PM: Direct talks are only way to reach genuine peace", *The Jerusalem Post*, 28 Ekim 2010.
- 54 "U.S. proposes Israel lease lands from Palestinians under future deal", *Haaretz*, 29 Ekim 2010.

- 55 "PM agreed to lease Jordan Valley from Palestinians", *The Jerusalem Post*, 11 Kasım 2010.
- 56 "Obama: İsrail'in yerleşim planı barış sürecini engelliyor", *Hürriyet*, 9 Kasım 2010.
- 57 "Barış kurtarma formülü", *Radikal*, 15 Kasım 2010.
- 58 Ethan Bronner ve Mark Landler, "A 90-Day Bet on Mideast Talks", *The New York Times*, 14 Kasım 2010.
- 59 "ABD, İsrail'i iknadan vazgeçti", *Hürriyet*, 8 Aralık 2010.
- 60 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 November 2009–15 February 2010", a.g.e., s. 128
- 61 " Hamas to boycott W. Bank elections", *The Jerusalem Post*, 24 Mayıs 2010
- 62 Bkz. Ali Balcı, "Filistin 2007", *Ortadoğu Yıllığı 2007*, Kemal İnât, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş (ed.), Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 111–117.
- 63 "'Significant progress' in attempts to reconcile Hamas and Fatah", *The Guardian*, 3 Ocak 2010.
- 64 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 November 2009–15 February 2010", s. 129.
- 65 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy 16 February–15 May 2010", s. 123.
- 66 "Hamas, Fatah crisis continues", *The Jerusalem Post*, 19 Haziran 2010.
- 67 "Doğu Kudüs'ü Yahudileştirdiler", *Hürriyet*, 21 Temmuz 2010; "Davutoğlu Meşal'le görüşüp 'Birleşin' dedi", *Radikal*, 21 Temmuz 2010.
- 68 "El Hayat: Mısır İstihbarat şefi Hamas ile görüştü", *Hürriyet*, 19 Eylül 2010.
- 69 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", s. 139.
- 70 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy: 16 August–15 November 2010", s. 139.
- 71 Ali Balcı, "Wikileaks en fazla zararı Filistin Yönetimi'ne verdi", *Zaman*, 20 Şubat 2011, s. 22.
- 72 Bu bölüm daha önce yayınlanmış bir yazının gözden geçirilmiş halidir. Bkz. Ali Balcı, "2010 Yılında Yahudi Yerleşimleri: İsrail'in İşgal Stratejilerini Çözümlemek", *Ortadoğu Analiz*, c. 3, n. 28, ss. 80–87.
- 73 "Obama criticizes new Israeli move on Gilo", *Ynetnews.com*, 18 Kasım 2009.
- 74 "Israel Defense Forces Order Number 1653 Order on Suspension of Building Procedures (Temporary Order)", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 1, January-February 2010, s. 6; Doğu Kudüs'ün istisna olduğu metinde belirtilmemiş, ama pratikte uygulanmıştır. B'tselem, "Discrimination and Land grab in the Service of the State: Settlements in the West Bank and East Jerusalem", *Human Rights in the Occupied Territories 1 January 2009 to 30 April 2010*, June 2010, s. 23.
- 75 Geoffrey Aronson, "Settlement Time Line", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 1, January-February 2010, s. 9; Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy 16 November 2009–15 February 2010", *Journal of Palestine Studies*, c.39, n. 3, Spring 2010, s. 113.
- 76 Geoffrey Aronson, "Settlement Time Line", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 3, May-June 2010, s. 4.
- 77 Amos Harel, "The settlement freeze / Pleasing nobody", *Haaretz*, 8 Eylül 2009.
- 78 Ali Balcı, "İsrail Sorunu: Savaş ve Barış Arasında", Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Edt.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Nobel Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, Cilt: 1, 2010, s. 127.

- 79 B'tselem, *By Hook and By Crook: Israeli Settlement Policy in the West Bank*, Yazan: Eyal Hareuveni, July 2010, s. 17.
- 80 "Barak: Settlements are part of Israel", *Ynetnews.com*, 2 Aralık 2009.
- 81 Geoffrey Aronson, "Settlement Time Line", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 2, March-April 2010, s. 4.
- 82 Knesset'deki 21 parlamenter 1 Ocak 2010'da Netanyahu'ya gönderdikleri bir dilekçe de geçici dondurma planının yerleşim bölgelerinde insan hakları ihallerine neden olduğunu belirtmişlerdir.
- 83 "6 weeks into settlement freeze, Barak eases restrictions", *Haaretz*, 7 Ocak 2010.
- 84 "US denies Israel settlement move violates moratorium", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8556786.stm>. 29 Ocak 2010'da girildi.
- 85 "1,600 housing units in east J'lem approved", *Ynetnews.com*, 9 Mart 2010.
- 86 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy 16 February–15 May 2010", s. 107–108.
- 87 Geoffrey Aronson, "Settlement Time Line", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 4, July-August 2010, s. 5.
- 88 Aronson, "Settlement Time Line", s. 5.
- 89 Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy 16 February–15 May 2010", s. 116.
- 90 "Ya'alon: Building to resume in September", *The Jerusalem Post*, 21 Mayıs 2010.
- 91 "Minister Atias says preparing for end of construction freeze", *Ynetnews.com*, 25 Mayıs 2010.
- 92 Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy 16 May–15 August 2010", *Journal of Palestine Studies*, c. 40, n. 1, Autumn 2010, s. 138–139.
- 93 Geoffrey Aronson, "Settlement Time Line", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 6, November-December 2010, s. 7.
- 94 "Arab League endorses Palestinian decision to halt peace talks", *Haaretz*, 8 Eylül 2010.
- 95 "Abbas: Israel must choose between peace and settlements", *The Jerusalem Post*, 25 Eylül 2010.
- 96 "Lieberman: PA refused to accept freeze for 9 months", *The Jerusalem Post*, 27 Eylül 2010.
- 97 Geoffrey Aronson, "Netanyahu's Settlement Moratorium: The Reality", *Report on Israeli Settlement in the Occupied Territories*, c. 20, n. 1, January-February 2010, s. 4.
- 98 "Israeli plan to build hundreds of homes in West Bank settlement risks US anger", *The Guardian*, 9 Kasım 2010.
- 99 "Israel plans 1,300 East Jerusalem Jewish settler homes", bbc.co.uk, 9 Kasım 2010; "Israel Plans 1,000 Housing Units in East Jerusalem", *The New York Times*, 8 Kasım 2010.
- 100 "Benjamin Netanyahu: Israel to retain key West Bank settlement in any peace deal", *Haaretz*, 29 Ocak 2010.
- 101 "Survey: Ground broken on nearly 550 West Bank homes since end of building freeze", *Haaretz*, 22 Kasım 2010.
- 102 "After Freeze, Settlement Building Booms in West Bank", *The New York Times*, 22 Aralık 2010.